

Codziennność

w narracjach
nauczycielek

w okresie średniej dorosłości

tom 2

Codziennność

**w narracjach
nauczycielek**

w okresie średniej dorosłości

Joanna M. Łukasik
(wybór i opracowanie)

tom 2

Akademia Ignatianum w Krakowie
Wydawnictwo WAM

Kraków 2016

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2016
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 123 999 620 • faks 123 999 501
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
www.wydawnictwo.ignatianum.edu.pl

Recenzent
prof. zw. dr hab. Mirosław J. Szymański

Korekta
Beata Duś-Sławińska

Skład i łamanie
Beata Duś-Sławińska

Projekt okładki i layout
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

ISBN 978-83-7614-275-3 (AIK)
ISBN 978-83-277-1281-3 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254–255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
e.wydawnictwowam.pl

Spis treści

Wstęp	7
Joanna M. Łukasik, <i>Szkolna codzienność nauczyciela – doświadczenia pokoju nauczycielskiego</i>	11
Magosia	25
GGG111	129
Miś Uszatek	143
ASIA	169
Porcelanowa pianistka	207
Sahara	231
Niepotrzebna	255
Zakręcona	273
Teresa Banas-Kobylarska	293

Wstęp

Książka *Codziennosc w narracjach nauczycielek w okresie wczesnej dorosłości* powstała z inicjatywy nauczycieli¹, autorów pamiętników, uczestników drugiej edycji konkursu na pamiętnik, dziennik, reportaż na temat: „Miesiąc z życia nauczyciela” ogłoszonego w czerwcu 2014 roku. Zainteresowanie problematyką życia codziennego nauczycieli oraz rozpisanie ogólnopolskiego konkursu wypłynęło z głębokiego przeświadczenia o konieczności poznania codziennych doświadczeń zawodowych i pozazawodowych nauczycieli, a także poznania ich wpływu na całokształt życia oraz sensów i znaczeń, jakie im nadają. Inspiracją stały się dotychczasowe badania nad życiem codziennym, które utwierdziły mnie w przekonaniu, że nie ma nic bardziej cennego, wartościowego i niepowtarzalnego nad życie człowieka – życie codzienne, zwyczajne, a jednocześnie niepowtarzalne, wyjątkowe, zasługujące na szczególne wyróżnienie.

Pierwszy Konkurs *Miesiąc z życia nauczyciela*, którego efektem były publikacje *Z codziennosci nauczyciela* (2011), *Doświadczenie życia codziennego. Narracje nauczycielek na przełomie życia* (2013), *Wyzwania szkolnej codzienności* (2015) ogłoszono w 2009 roku, drugi zaś – pod tym samym hasłem – na przełomie lat 2014–2015. W pierwszej edycji konkursu wzięło udział 41 nauczycieli, w drugiej zaś 52. W ostatnim konkursie Autorem jednej pracy był mężczyzna – emerytowany nauczyciel, natomiast autorkami 51 prac były kobiety (w tym 2 emerytowane nauczycielki). Uczestnicy konkursu w chwili jego ogłoszenia byli zatrudnieni w różnego typu szkołach oraz w przedszkolach (w tym: 23 nauczycieli w szkole, 3 nauczycieli emerytowanych ze szkół oraz 26 nauczycieli w przedszkolach).

Celem konkursu było poznanie doświadczeń życia codziennego nauczycieli (praca zawodowa i życie osobiste), a także zmotywowanie do stawiania

¹ Treści pamiętników są prezentowane w niezmienionej postaci (nie poddano ich korekcie), ze względu na wartość naukową. Dla zapewnienia anonimowości i poczucia bezpieczeństwa Autorów zrezygnowano z prezentowania pełnych imion, nazwisk oraz nazw miejscowości, wprowadzono zaś ich pierwszą literę. W przypadku pamiętników, w których są podane pełne dane otrzymano od Autorów zgodę na publikację w takiej postaci.

się człowiekiem refleksyjnym. Warto podkreślić, że specyfika konkursów przejawiała się w treściach dominujących w poszczególnych edycjach. W pierwszej edycji najczęściej pamiętników nadesłali nauczyciele przeżywających w okresie ich pisania różne trudności osobiste: choroby, rozwody, trudne relacje w rodzinie. W drugiej zaś treści były zróżnicowane w zależności od fazy życia. Mianowicie nauczyciele w fazie wczesnej dorosłości w opisach koncentrowali się głównie na życiu osobistym, zaś będący w fazie średniej dorosłości na relacjach (konflikty) pomiędzy nauczycielami w miejscu pracy. Prace zawierały informacje o motywach wyboru zawodu, o drogach do niego prowadzących, o funkcjonowaniu w zawodzie i środowisku, o rozwoju w zawodzie.

Warto dodać, że zarówno w pierwszej, jak i w drugiej edycji jakość pamiętników była mocno zróżnicowana. Nadesłane prace przyjęły różne formy: od zwykłych sprawozdań, relacyjnych opisów wybranych dni z jednego miesiąca poprzez szczegółowe opisy każdego dnia wybranego miesiąca z ciekawymi refleksjami. Większość z nich ma charakter pamiętnika, niektóre napisane są jako listy do przyjaciela, kilka przyjęło formę swego Curriculum Vitae. Specyfika pamiętników przejawia się w tym, że, wyłania się z nich obraz nauczycieli jako osób bardzo zapracowanych, chcących zaistnieć na tle innych (jako jednostka wyjątkowa, idealista) kochających swoją pracę, a jednocześnie tych, którzy narzekają na nadmiar biurokracji, zmęczenie, negatywne relacje w gronie pedagogicznym oraz deprecjonowanie przez społeczeństwo i władzę ich zawodu.

Chęć opowiadania o sobie towarzyszy człowiekowi „od setek lat, prawdopodobnie od chwili, w której pisanie jako akt twórczy przybrało formę historii o życiu, opowiadanej w pierwszej osobie, z zamiarem ocalenia od zapomnienia określonych przeżyć i doznań”². Poza „ocaleniem od zapomnienia” niewątpliwą wartość materiałów pamiętnikarskich można upatrywać w tym, że pozwalają poznać i zrozumieć sens życia jednostki uwikłanej w bieg codziennego życia (również i społeczno-polityczno-gospodarczego) z perspektywy jej osobistych doświadczeń współtworzących to życie. Ponadto umożliwiają zatrzymanie „ulotnych chwil”, tego co dla autora w danym momencie jest/było ważne, co wywołało emocje, co spowodowało do zanotowania doświadczeń, myśli im towarzyszących, a równocześnie do refleksji nad tym, co nadaje życiu sens, kształt i charakter. Stąd też opublikowanie nauczycielskich pamiętników uznałam za wartościowe, jako cenne źródło danych do naukowych analiz.

² D. Demetrio, *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisanie o sobie*, Kraków 2000, s. 9

Książkę tę dedykuję wszystkim uczestnikom konkursu, gdyż ich pamiętniki umożliwiły mi rozpoznanie wielorakich problemów i uwarunkowań nauczycielskiej egzystencji w wymiarze osobisto-rodzinnym, zawodowym i społecznym, a w konsekwencji analizę i opisywanie ich.

Oddając niniejszą książkę do rąk czytelników, pragnę złożyć serdeczne podziękowania życzliwym mi osobom, które przyczyniły się do jej powstania.

Pragnę wyrazić wdzięczność Dziekanowi Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie ks. dr. Krzysztofowi Bielowi za zainteresowanie moją inicjatywą oraz sfinansowanie niniejszej publikacji.

Słowa ogromnej wdzięczności kieruję również do Koleżanek i Kolegów z Katedry Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań Edukacyjnych Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie za wsparcie oraz zaangażowanie w działania związane z organizacją, przeprowadzeniem oraz rozstrzygnięciem konkursu.

Szczególne i najserdeczniejsze podziękowania pragnę złożyć mojemu Mistrzowi Panu prof. zw. dr. hab. Mirosławowi J. Szymańskiemu za wsparcie merytoryczne, życzliwość oraz cenne wskazówki dzięki którym mogę wciąż doskonalić umiejętności naukowo-badawcze.

Dziękuję również Nauczycielom-Autorom prezentowanych w publikacji pamiętników. Bez ich zaangażowania w pisanie pamiętnika, pracowitości i refleksyjnego spojrzenia na życie codzienne oraz zgody na opublikowanie pracy, niniejsza książka nie mogłaby się ukazać.

Kraków, 24.05.2016 r.

Joanna M. Łukasik

Szkolna codzienność nauczyciela – doświadczenia pokoju nauczycielskiego

Zainteresowanie kategorią życia codziennego nauczycieli wypływa z poszukiwań odpowiedzi na pytanie: Jaki sens ma dla nich życie codzienne? Podejmowanie badań nad codziennością jest niezwykle istotne, bowiem pokazywanie tego, co często jest przez ludzi niedostrzegalne, a co decyduje o ich losach, wzbudzanie refleksyjności i jednocześnie inspiracji moralnej można wykorzystać do kształtowania innej teraźniejszości i przyszłości. Ponadto wiedza, jaką mają ludzie, ich myślenie o sobie, zdolność (lub jej brak) do dostrzegania całościowego kontekstu, w którym żyją, związek między ich biografią a historią, decydują również o ich charakterze.

Socjologia życia codziennego – proponowana przez P. Sztompkę (2008) – ujmuje człowieka jako istotę społeczną w całej jego złożoności, wraz z jego cielesnością i emocjonalnością. Życie codzienne to zawsze życie z innymi, w obecności innych. Jego cechy umożliwiają zaś określenie istoty jego sensu. Sztompka uważa, że:

1. Życie codzienne to zdarzenia powtarzalne, a niekiedy wręcz cykliczne, rytmiczne, rutynowe – dzień w dzień, tydzień w tydzień, miesiąc w miesiąc, rok w rok.
2. Życie codzienne często przybiera formy rytualne, udratyzowane, wykonywane według pewnego wpojonego i bezrefleksyjnie realizowanego scenariusza. Ważną rolę odgrywa tu nawyk.
3. Życie codzienne angażuje naszą cielesność, wyposażenie biologiczne ze wszystkimi jego ograniczeniami, słabościami i ułomnościami, ale także całym potencjałem, siłami i możliwościami. W życiu codziennym manifestujemy także rozmaite emocje.
4. Życie codzienne jest zlokalizowane w przestrzeni, toczy się w określonych miejscach – w domu, na ulicy, w kościele – i ta lokalizacja decyduje o jego treści i charakterze.

5. Epizody życia codziennego mają pewną trwałość, ramy czasowe – krótsze lub dłuższe. Czym innym jest pod tym względem przelotne spotkanie na ulicy, kolacja z przyjaciółmi, wykład uniwersytecki. Mają one też rozmaite pod względem czasu konsekwencje.
6. Życie codzienne ma często charakter bezrefleksyjny, niemal automatyczny.
7. Codziennność cechuje często spontaniczność (...) (tamże, s. 24–25).

Należy w tym miejscu również podkreślić, że specyfiką życia codziennego jest to, iż toczy się nieustannie oraz: nie jest przeciwstawne życiu odświętnemu, gdyż obejmuje całokształt aktywności człowieka, nie przeciwstawia się życiu elitarnemu, gdyż mieści w sobie praktyki wszystkich klas społecznych, nie jest równoważne wyłącznie życiu prywatnemu, „domowemu”, a więc nie jest przeciwstawne publicznemu (tamże, s. 24). Zatem uświadamianie znaczenia działań, doświadczeń, zdarzeń dnia codziennego, nadawanie im sensu, pozwala człowiekowi zrozumieć to co zwyczajne, zwykłe, codzienne, a jednocześnie niezwykle i niecodzienne. Takie postrzeganie i myślenie o codzienności szczególnie utwierdza w przekonaniu, że należy badać życie codzienne, w tym szczególnie nauczycieli, gdyż od sensu i rozumienia codzienności zależy życie codzienne ich samych, a także ich uczniów.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie jednego z aspektów życia codziennego nauczycieli zlokalizowanego w przestrzeni szkoły, toczącego się w miejscu jakim jest pokój nauczycielski, a także wprowadzenie w myślenie o szkolnej codzienności doświadczanej przez nauczycieli z perspektywy relacji pokoju nauczycielskiego (miejsca spotkań nauczycieli, budowania ich wzajemnych relacji oraz samopoczucia zawodowego budowanego na bazie relacji członków grupy zawodowej).

Przestrzeń szkoły

Przestrzeń jest ściśle spleciona z doświadczeniem konkretnego miejsca i w konkretnym miejscu. Zdaniem Yi-Fu Tuana: „Przestrzeń i miejsce są to słowa zwykłe, określające powszechne doświadczenie (...) Miejsce to bezpieczeństwo, przestrzeń to wolność: przywiązani jesteśmy do pierwszego i tęsknimy za drugim” (Tuan 1987, s. 13). Miejsce zamyka przestrzeń, tworząc wnętrze i część zewnętrzną. Tworzenie miejsc polega więc na symbolicznym lub fizycznym wyznaczaniu granic między tym co wewnątrz, a tym co na ze-

wnątrz (Lewicka 2012, s. 41). Można powiedzieć, że przestrzeń to wszystko co nas otacza, świat zewnętrzny, zaś miejsce to znaczenia nadawane przestrzeni „zadomowionej”, rozumianej jako własna („moja”), osobista, z którą się człowiek utożsamia. Miejsca wpływają na osoby, które w nich przebywają. To w nich „zachodzi podstawowa przestrzenna organizacja życia społecznego” (Wentzel-Winther 2006, s. 138–139).

Narastający we współczesnym człowieku lęk wywołany presją otwierania się na szerokie przestrzenie społeczne powoduje wzrost znaczenia miejsca w życiu człowieka. Toteż człowiek osławiając przestrzeń, tworząc w niej miejsca czyni świat dla siebie bardziej przychylny. Zatem, jak podkreśla H. Kwiatkowska miejsca kojarzą się z pedagogią ufności, zacisza, azylem, uporządkowaniem, bezpieczeństwem i z działaniami zorientowanymi na „mocną” i określoną tożsamość, są źródłem sensu. „Z kolei pedagogia przestrzeni daje upust dla bezkresu myśli (...) tolerancji różnicy i sprzeczności informacyjnej” (2005, s. 93–94).

Przestrzeń szkoły rozumiem, jako pewną przestrzeń społeczną, przestrzeń międzyludzką, która stanowi podstawę niniejszych rozważań. Ten sposób rozumienia przestrzeni wynika ze swoistego pojmowania człowieka, jako istoty społecznej. Oznacza to, że człowiek zawsze żyje i działa w otoczeniu innych osób, pozostając z nimi w jakichś relacjach (realnych, wyobrażonych, czy nawet wirtualnych). P. Sztompka podkreśla, że „od urodzenia do śmierci otaczają nas jacyś inni: jesteśmy z nimi, przeciw nim albo obok nich; we współpracy, rywalizacji, konflikcie, walce; w miłości, przyjaźni, zaufaniu, solidarności, zazdrości i nienawiści; utożsamiając się z tymi, o których myślimy „my” i odgradzając od tych, o których myślimy „oni” (Sztompka 2009, s. 33). Dlatego też przestrzeń międzyludzka jest ukonstytuowana przez różne relacje osobowe. Poza tym, nawet jeśli człowiek jest sam, gdy w realnym, materialnym sensie przestrzeń wokół niego jest pustką, wciąż treścią jego życia pozostaje odniesienie do innych (tamże, s. 33).

Przestrzeń szkoły tworzy kontekst codziennych doświadczeń funkcjonujących w obrębie jego podmiotów, a więc ról, zadań i funkcji podejmowanych przez podmioty: nauczycieli, uczniów, rodziców, władze szkolne. Jest to więc przestrzeń realizacji zróżnicowanych interakcji społecznych nacechowanych elementami władzy, afiliacji, antagonizmów, kooperacji, współdziałania, opozycji, oporu itp.

Pokój nauczycielski: między (s)pokojem a niepokojem

Szkoła jest dla nauczycieli nie tylko miejscem pracy, ale także miejscem życia. Podobnie pokój nauczycielski³, który jest potencjalnym miejscem w szkole, przeznaczonym dla nauczycieli, ich spotkań pomiędzy lekcjami (lub przed/po), budowania relacji partnerskich, zacisza w zgiełku pracy, bezpiecznego miejsca nabierania siły do pracy. Atmosferę pokoju nauczycielskiego kształtują przede wszystkim relacje pomiędzy ludźmi, toteż niemały udział w jej tworzeniu oraz wpływ na poziom pracy nauczyciela, jego warsztat mają stosunki między nauczycielami w szkole. Harmonijna współpraca i wzajemne dopełnianie, stanowią podstawę samorealizacji i sukcesów zawodowych (Rutkowiak 1982, s. 29). Niestety brak współpracy, zła atmosfera, brak wzajemnej życzliwości, zawiść, powodują zniechęcenie do jakichkolwiek działań i obniżają motywację poprzez narastające przekonanie, że w złej atmosferze nie można skutecznie realizować roli zawodowej.

Dobre relacje pomiędzy nauczycielami pozwalają dzielić się emocjonalną stroną pracy, przez co miejsce pracy, tu pokój nauczycielski, staje się miejscem zbliżonym do klimatu domu. Dla współczesnego nauczyciela są one niezwykle ważne, ze względów poczucia bezpieczeństwa, kluczowej potrzeby dla szczęśliwego życia, jednak, czy przestrzeń pokoju nauczycielskiego rzeczywiście ją oferuje i gwarantuje?

J. Warren Little uważa, że tak, jednak w warunkach kiedy osoby tworzące przestrzeń i miejsce pokoju nauczycielskiego znają i stosują pewne zasady. Zdaniem Ch. Daya są to:

- Szacunek – oznacza to, że osoby darzą się szacunkiem i zachowują wobec siebie naturalną uprzejmość.
- Serdeczność – zindywidualizowana i proaktywna – pozwala docenić niepowtarzalność każdego człowieka i zainicjować pozytywną interakcję, w odróżnieniu od samego szacunku, który mówi tylko o tym, jak reagujemy na inną osobę.
- Integracja – oznacza nieustanne podejmowanie wysiłku w celu zachęcenia wszystkich członków wspólnoty do uczestnictwa w prowadzonych przez nią działaniach, tak aby nikt nie pozostawał na uboczu.

³ Pokój nauczycielski rozumiem symbolicznie, jako przestrzeń szkoły. W tej przestrzeni – w określonym czasie mają miejsce relacje interpersonalne osób stanowiących grono pedagogiczne szkoły.

- Zaufanie – decyduje o tym, że członkowie prawdziwej wspólnoty darzą się wzajemnym zaufaniem do tego stopnia, że potrafią otworzyć się przed innymi i pokazać im, jak pracują, w przekonaniu, że przyniesie to korzyści dla ich wzajemnych relacji i wesprze ich rozwój.
- Bycie upoważnionym – oznacza, że członkowie wspólnoty czują się upoważnieni do zabierania głosu i okazywania emocji, ponieważ mają świadomość, że zostaną wysłuchani i zrozumiani.
- Zaangażowanie – czyli cechą wspólnoty jest silne przywiązanie i duży wkład energii członków, jest w niej „jak w rodzinie” (Day, s. 169–170).

L. Stoll dodatkowo podkreśla że poza zasadami, aby przestrzeń i miejsce pokoju nauczycielskiego stały się przyjazne, a relacje pomiędzy nauczycielami dawały poczucie bezpieczeństwa należy przestrzegać 10 warunków, które równocześnie są wyznacznikami budowania pozytywnych relacji, budowania wspólnoty pokoju nauczycielskiego (Stoll, za: Day, s. 164):

1. Wspólny cel – „Wiemy, do czego dążymy”.
2. Odpowiedzialność za sukces – „Musi nam się udać”.
3. Współpraca – „Pracujemy nad tym wspólnie”.
4. Ciągły rozwój – „Możemy być lepsi”.
5. Nauka przez całe życie – „Każdy może się uczyć”.
6. Podejmowanie ryzyka – „Próbując nowych rozwiązań, możemy się czegoś nauczyć”.
7. Wsparcie – „Zawsze ktoś nam pomoże”.
8. Wzajemny szacunek – „Każdy z nas ma coś do zaoferowania”.
9. Otwartość – „Możemy podyskutować o tym, co nas dzieli”.
10. Atmosfera i samopoczucie – „Jest nam ze sobą dobrze”.

Czy rzeczywiście w pokoju nauczycielskim panują warunki sprzyjające budowaniu przyjaznych relacji i przestrzegane są zasady je warunkujące?

Jak wynika z badań, współdziałanie, pozytywne relacje, wzajemna pomoc wciąż nie stanowią fundamentu społeczności pokoju nauczycielskiego (Ruciński, 2005, s. 168). Wśród czynników, które o tym decydują należy wymienić:

- Czynniki charakterystyczne dla grupy, w której pracuje się: tworzenie się klik, presja grupowa i stereotypy.
- Czynniki wynikające z relacji: wzory komunikacji oraz łamanie zasad, na których oparta jest relacja.